

УДК 378.147=161.2

Кальнік О.П., Воробйова О.С., Симоненко А.В., Олешко М.В.
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ У СФЕРІ ІТ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті розглянуто особливості становлення термінології у галузі ІТ в українській та англійській мовах. Досліджено важливість розмежування таких понять як складні слова-терміни і термінологічні словосполучення та проаналізовано способи перекладу термінів в галузі ІТ. У статті обґрунтовано необхідність розширення термінологічних досліджень і вдосконалення способів і методів перекладу англійської терміносистеми українською мовою.

Ключові слова: термінологія в галузі ІТ, складені слова-терміни, термінологічні словосполучення, транскрипція (транскрипція і транслітерація), калькування, еквівалентний переклад, описовий переклад.

Kalnik O.P., Vorobiova O.S., Symonenko A.V., Oleshko M.V.
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

TERMINOLOGICAL PROBLEMS OF RENDERING SCIENTIFIC TEXTS IN THE FIELD OF IT TECHNOLOGIES

Summary. The article dwells on the word-building analysis of IT terminology pertaining to the English and Ukrainian languages as well as the peculiarities of rendering these lexical units from English into Ukrainian. The importance of distinguishing such terminological units as compound word-terms and terminological word combinations in the subject field mentioned is indicated. The article points out the necessity of expanding terminological research, particularly in the IT sphere, and enhancing the ways of translating them into Ukrainian.

Keywords: terminology in the field of IT (IT terminology), compound word-terms, terminological word combinations, transcoding (transcription and transliteration), loan translation, equivalent translation, descriptive (explicatory) translation.

Постановка проблеми. Розвиток української галузі ІТ неабияк змінив наше суспільство. Враховуючи високу популярність комп'ютерних технологій, зацікавленість лінг-

вістів цим феноменом стає очевидною. Проблема постає у фокусі досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних лінгвістів, але залишається не повністю вивченою. Цей факт пояснюється

стрімким розвитком комп'ютерних технологій, а отже, й постійним оновленням лексичної складової цієї сфери. Все вище зазначене стає причиною відсутності максимально повних професійних словників, які б могли значно полегшити роботу користувачів ПК, «айтішників-початківців» чи перекладачів. Прогресуючі процеси комп'ютеризації диктують необхідність адекватної трансляції відповідних текстів, написаних на одній мові, на іншу. На сьогодні в переважній більшості випадків актуальною є проблема перекладу англійських комп'ютерних термінів на українську мову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи комп'ютерної термінології були закладені ще в 30-ті роки ХХ ст. О. Реформатським, Г. Винокуром і розвинуті сучасними лінгвістами О. Суперанською, В. Даниленко, Л. Буяновою, Т. Панько, С. Гриньовим, Т. Каде, В. Лейчиком та іншими. Доречно у цьому контексті згадати й роботи В. Коптілова, Т. Кияка [7], Н. Кащичина, А. Д'якова [4], В. Карабана [6] та ін., праці яких присвячені не тільки вивченню термінів у галузі інформаційних технологій, а й їх перекладу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення термінологічної лексики в галузі ІТ є актуальним і перспективним напрямком сучасної лінгвістики. Прогресуючі процеси комп'ютеризації диктують необхідність адекватної трансляції відповідних текстів з однієї мови на іншу. На сьогодні в переважній більшості випадків актуальною є проблема перекладу англійських комп'ютерних термінів на українську мову. Це потрібно для перекладу технічної документації, літератури, інтерфейсу програмних продуктів. Тексти в галузі ІТ насичені термінологією, яка несе в собі ключову інформацію. Неточності й помилки при використанні та перекладі термінів можуть стати причиною непорозумінь між фахівцями, а некоректний переклад термінів може негативно вплинути на технологічний процес, реалізацію різних проектів і розвиток компаній.

Мета цього дослідження – виявити особливості перекладу складних слів-термінів і термінологічних словосполучень та проаналізувати способи перекладу термінів в галузі ІТ.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Термін* (від лат. *terminus* – межа, кінець) – це слово або словосполучення, яке позначає поняття певної галузі знань чи діяльності людини [8, с. 25–32].

Основними ознаками терміна є:

1) *системність*: кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення, а за межами своєї терміносистеми він може мати зовсім інше значення;

2) *точність*: термін повинен якнайповніше й найточніше передавати зміст поняття, яке він позначає; неточний термін може бути джерелом непорозумінь між фахівцями;

3) прагнення до *однозначності* у межах своєї терміносистеми: якщо більшість слів загально-вживаної мови багатозначні, то більшість термінів – однозначні; це зумовлено їх призначенням, але повністю усунути багатозначність (найчастіше двозначність) не вдається;

4) наявність *дефініції*: кожний науковий термін має визначення, яке чітко окреслює, обмежує його значення [8, с. 44–47].

Доцільно розділяти *складені слова-терміни* (ССТ) та *термінологічні словосполучення* (ТС) як види багатокomпонентних термінів.

Складені терміни утворюються складанням двох або більше основ. Вони також можуть називатися *термінами-композирами*. До складу складених термінів можуть входити корені й похідні слова, причому такі терміни можуть писатися разом або через дефіс [8, с. 44–47].

За способом об'єднання компонентів складені терміни В.М. Лейчик поділяє на 2 групи [8, с. 37]:

1) терміни, утворені на основі складання незалежних одна від одної основ ;

2) терміни, утворені на основі інтерфіксного складання основ.

Словотвірними засобами цього термінотворення є сполучні елементи *i-* та *e-*, яких ще називають комбінуючими формами (КФ).

З погляду структури І. Т. Кияк розрізняє наступні типи складених слів [7, с. 3–5]:

1) складені однослівні терміни, що утворюються з простих основ за моделлю N1+N2 (сполучення іменника з іменником);

2) складені однослівні терміни, в яких принаймні один компонент є похідною основою, утвореною за моделлю (N+Part. I) чи (N+Part. II) або (Adj.+Part. I) чи (Adj.+Part. II);

3) складені однослівні терміни з міжнародними компонентами;

4) складені терміни з антропонімами.

На думку Є.М. Єнікеевої, термінологічні словосполучення – це багатокomпонентні одиниці, ланцюжки слів, пов'язаних за допомогою прийменників або без них [5, с. 56]. З.Б. Куделько вважає словосполученням два чи більше повнозначних слова, інтегрованих синтаксичним зв'язком. На його думку, зазначена одиниця є частиною речення, але вона може існувати і за його межами.

У змістовому відношенні терміни-словосполучення є цілісними лексичними одиницями. [6, с. 39–41].

Термінологічна система галузі інформаційних технологій належить до наймолодших систем, оскільки виникла у 20 сторіччі разом із виникненням і розвитком комп'ютерних та інформаційних технологій [3, с. 19]. Комп'ютерний дискурс виник одночасно з появою електронно-обчислювальних машин у США, починаючи з 1946 року.

Із розвитком обчислювальної техніки в Україні також почала складатися специфічна мова, якою спілкувалися комп'ютерники-професіонали. Розповсюдження персональних комп'ютерів і створення Інтернету залучило до цієї сфери широкі верстви населення.

Комп'ютерні терміни потрапляють в українську мову різними шляхами: запозичення, переклад, транскрипція і навіть збереження напису латиницею. Як зазначає Т.Р. Кияк, спочатку комп'ютерна термінологія була ледве не повністю запозиченою з англійської мови [7, с. 58]. Ситуація радикально змінилась у 1988 році, коли з'явилися персональні комп'ютери, які набули широкого використання. Оскільки основний вклад у розвиток обчислювальної техніки та програмного забезпечення вносили західні держа-

ви, США зокрема, то вся термінологія видавалась англійською мовою. А оскільки українські розробки значно відставали, то термінологію доводилось запозичувати.

Правда, багато англійських термінів сьогодні вже не потребують перекладу, оскільки набули загального визнання і застосовуються як результат транслітерації (*каталог, файл, програма*). Непоодинокі випадки запозичень із цієї мови, коли зберігається латинське написання (*Internet, CD-ROM, E-mail, on-line, offline, WWW, Windows, WORD* тощо). Використовується безліч запозичених слів, деякі з них є доцільними, оскільки український відповідник задовгий або неточно відображає зміст поняття (наприклад, *сервер* 'станція зв'язку із зовнішньою мережею', *digitalizer* 'перетворювач у цифрову форму', *стрімер* 'накопичувач на магнітній стрічці', *хост* 'віддалений комп'ютер керування комунікаціями' тощо). Але деяким можна було б підібрати український аналог (*броузер* – переглядач, *контролер* – пристрій керування, *конфігурація* – склад, *інтерактивний* – діалоговий, *плотер* – графобудівник, *сортування* – упорядкування, *драйвер* – керівна програма, *інсталяція* – установка тощо).

Комп'ютерну лексику починають використовувати не лише комп'ютерники, але й люди, які зовсім не мають ніякого відношення до комп'ютера, оскільки це явище досить швидко вливається в життя сучасного суспільства. Переважна більшість термінів, що виникають спонтанно, належать до професійного сленгу, що зрозумілий окремому прошарку користувачів. Порівняно молодий вік спеціалістів, які зайняті у цій сфері професійної діяльності, а також популярність комп'ютерів у молодіжному середовищі, схильному до вживання жаргонних висловів, визначають моду на них серед користувачів. У зв'язку з цим, крім власне комп'ютерної термінологічної системи, існує багата специфічна групова мова – так званий сленг користувачів комп'ютерів та професійних комп'ютерних фахівців. Зрозуміло, що цей сленг далекий від наукової термінології, в якій кожному з цих слів є певний більш-менш вдалий відповідник (наприклад: *хард* – вінчестер, жорсткий диск, *квартирки* – Windows, *сідюк* – CD-ROM, *коннектитись* – з'єднуватись за допомогою комп'ютера, *вжикалка* – матричний принтер тощо).

Основна складність перекладу текстів в галузі ІТ, а саме перекладу термінологічних одиниць, полягає у розкритті та передачі засобами української мови іншомовних реалій. Обов'язкова умова повноцінного перекладу будь-якого спеціального тексту, особливо в галузі ІТ – це повне розуміння його перекладачем. Основними способами відтворення термінології українською мовою є:

- ✓ транскодування;
- ✓ калькування;
- ✓ описовий переклад;
- ✓ еквівалентний переклад.

1. Спосіб *транскодування* полягає в передачі звукової або графічної форми слова вихідної мови засобами абетки мови перекладу. Складовими частинами транскодування є *транслітерація, транскрипція*, змішане та адаптоване кодування. Особливо часто транскодування термінів відбувається тоді, коли термін у мові перекладу

складається з міжнародних терміноелементів латинського або давньогрецького походження.

2. Одним з методів перекладу складних термінів в галузі ІТ є *калькування* (від фр. *calque* 'копія'). Калькування – це переклад лексичних одиниць оригіналу, шляхом заміни їх складових частин (морфем або слів) лексичними відповідниками у мові перекладу. Нерідко в процесі перекладу транскрипція і калькування використовують одночасно. При перекладі багатокомпонентних словосполучень використовується калькування зі зміною послідовності компонентів словосполучення.

3. У випадку, коли словосполучення складається з термінів, які ще не увійшли у вживання в певній галузі науки чи техніки і потребують тлумачення, використовують *експлікацію*. *Описовий спосіб* або *експлікація* (від лат. *explicatio* 'роз'яснення') – це лексико-граматична трансформація, при якій лексична одиниця мови-оригіналу замінюється словосполученням, яке дає пояснення або визначення цій одиниці. Експлікація є надзвичайно продуктивним способом перекладу комп'ютерних термінів, оскільки бурхливий розвиток сфери інформаційних технологій вимагає своєчасно знаходити термінам зрозумілі еквіваленти і закріпитися в мові перекладу. За допомогою експлікації перекладають як багатокомпонентні термінологічні словосполучення, так і однослівні складні терміни. Для того щоб правильно застосувати такий прийом перекладу, необхідно добре знати предметну сферу тексту, що перекладається, щоб правильно розкрити зміст позначеного терміном поняття.

4. Якщо значення англійського слова повністю відповідає значенню українського, то такий переклад називається *еквівалентним*. Цей вид перекладу досить поширений при перекладі англійських комп'ютерних термінів, хоча в українській мові існує не надто велика кількість слів-відповідників у цій галузі.

Термінологія в галузі ІТ є, мабуть, найбільш динамічною із термінологічних систем, і в ній навряд чи колись можна буде поставити крапку та вважати дослідженою, оскільки інновації в комп'ютерній техніці розвиваються досить стрімко. При перекладі текстів в галузі ІТ виникають труднощі, якщо слово має декілька значень. Від майстерності перекладача залежить вибір правильного значення терміну, так як одночасно можуть використовуватись різні значення одного й того ж слова. Часто доводиться враховувати смислові відмінності термінів в галузі ІТ, для різних країн переклад одного й того ж терміну може звучати по-різному [6]. Термін потрібно розпізнати в тексті.

Ретельний аналіз спеціальної термінології показує її крайню неоднорідність. Поряд з однозначними термінами, що мають точні та чіткі семантичні межі, є і багатозначні терміни. Тому багатозначність навіть однокомпонентних термінів ускладнює їх правильне розуміння і переклад, адекватність якого повністю залежить від контексту ситуації [9, с. 26].

Вибір способу перекладу терміну визначається рядом факторів:

1) *логіко-предметним* (він пов'язаний із існуючою системою понять у сфері науки або техніки в країні мови перекладу);

2) *термінологічним*, що пов'язаний з наявністю складеної терміносистеми в мові перекладу;

3) *власне лінгвістичним* (в залежності від структури мови перекладу і від відношення до запозичень та інтернаціоналізмів віддається перевага тому чи іншому способу перекладу);

4) *нормативності*, що пов'язаний з наявністю документів, в яких зафіксовані обов'язкові або рекомендовані для використання терміни: термінологічні стандарти, підручники та навчальні посібники, нормативні словники.

5) *стилістичним* (вибір того або іншого варіанту перекладу терміну визначається стилем та жанром тексту, що перекладається) [6, с. 164].

Висновки і пропозиції. Динамічний розвиток комп'ютерної терміносистеми в умовах сучасної глобалізації світу та постійні інноваційні

процеси в комп'ютерній техніці спричиняють необхідність розширення термінологічних досліджень і вдосконалення способів і методів перекладу англійської терміносистеми українською мовою зокрема. Інтенсифікація інноваційних процесів, разом із глобалізаційними процесами в сучасному суспільстві, сприяють збагаченню термінологічної системи української мови словами і словосполученнями, пов'язаними зі сферою технологій.

При перекладі складених термінів та термінів-словосполучень особливу увагу треба приділяти правильному визначенню ядра словосполучення, розумінню послідовності перекладу компонентів, оскільки від цього залежить успішність перекладу термінів, незафіксованих в спеціальних джерелах інформації.

Список літератури:

1. Англо-російсько-український тлумачний словник з комп'ютерної графіки та аналізу зображень / укл. Р.М. Паленичка, П. Цінтергоф. Львів : Червона калина, 1998. 551 с.
2. Бічева А.В. Класифікація та переклад термінів, що використовуються у мережі Інтернет та інформаційних технологій. *Перекладацькі інновації* : матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, Суми, 25-27 листопада 2010 р. Суми : СумДУ, 2010. С. 39–41.
3. Волкова О.О. Структурні характеристики англійської термінології у галузі медіа-комунікації та особливості їх перекладу українською мовою. *In Statu Nascendi*. 2010. Випуск 11. С. 19–26.
4. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: Семантичний та соціолінгвістичний аспект. Київ : Вид. дім «KM Academia», 2000. 218 с.
5. Єнікеєва Є.М. Особливості перекладу термінів на українську мову. *Вісник СумДУ*, 2001. № 5(26). С. 54–59.
6. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 564 с.
7. Кияк Т. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2008. № 620. С. 35.
8. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Москва : Издательство ЛКИ, 2007. 256 с.
9. Монарчик Н. Специфіка перекладу англійських термінів галузі комп'ютерних наук. *Вісник Луганськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*. 2005. № 10. С. 25–32.
10. Соколова І. Моделі утворення комп'ютерних термінів англійської мови та їх переклад українською. *Дні науки* : матеріали II Міжнар. науково-практ. конф., 17-28 квітня 2006 р. Дніпропетровськ, 2006. Т. 18. С. 44–47.